

TERMINOLÓGIAPOLITIKA ÉS FORDÍTÁSSZOLGÁLTATÁS VERSUS KISEBBSÉG ÉS TÖBBSÉG

Szerkesztői előszó

Karcsay Sándor, az országos fordítóiroda egykori kitűnő lektora írta egyik tanulmányában, hogy a nemzeti szókincs majdnem 90%-át a szakszavak és a szakkifejezések teszik ki (1978: 515). A szaknyelvi regiszterek egy része beépül a mindennapokban használt köznyelvi regiszterbe és befolyásolja azt, így a szaknyelvek helyzetének ismerete, a szaknyelvek állapota és fejlesztése stratégiai szempontból kiemelt fontosságú. Gondoljunk csak azokra a jogi terminusokra, amelyek az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI) közfeladat-ellátásának, azaz a közigazgatás, a hivatali ügyintézés és a fordításszolgáltatás folyamata mellett a mindennapok diskurzusának is részei.

Ebből a gondolatmenetből kiindulva a szaknyelvek helyzete nagymértékben befolyásolja egy nyelv, egy nyelvközösség életképességét és versenyképességét. A körülöttünk lévő digitális világban a nyelvközösség megfelelője a hálózati nyelvközösség, hiszen a nyelvek életképessége attól is függ, hogy azok milyen mértékben vannak jelen a világhálón, azaz a digitális térben (Ács et al. 2017). Ezt a jelenlétet erősítik például a különböző nyelveken épített terminológiai adatbázisok (pl. a IUSTerm™, az OFFI egyelőre belső használatú közigazgatási és jogi terminológiai adatbázisa) is, így tehát a terminológia kérdéskörével a magyar nyelv versenyképessége is szorosan összefügg (Fóris–Bölcskei 2019b).

Az OFFI mindig is folytatott terminológiai tevékenységet, hiszen a szervezet kiváló lektora, Vida Tamás már évtizedekkel korábban arra hívta fel a fordítók figyelmét, hogy bizonyos magyar jogi fogalmak a terminusok idegen nyelvi megfeleltetésekor hasonló problémákat vetnek fel. A tudatos és tudományos alapokra helyezett közigazgatási és jogi terminusok adatbázisának építése már fél évtizede tart, amióta az OFFI vezetése 2016-tól kezdődően – Németh Gabriella vezérigazgató és Révész György vezérigazgató-helyettes irányításával – a társaság stratégiai dokumentumaiban megfogalmazta a digitális adatbázisokra való törekvés jelentőségét. Ez a terminológiai munka az OFFI szakmai szervezeti egységében (Lektorátus, vezetői Szoták Szilvia) és projektek keretében (Kántor Ákos koordinációjával) jelenleg is folyik Tamás Dóra Mária vezető terminológus szakmai vezetésével, a legújabb európai gyakorlatok és a terminológia legfrissebb kutatási eredményeinek beépítésével.

Az OFFI 2018-ban a Magyar Nyelvstratégiai Intézettel közösen társszervezője volt a *Nyelvstratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* című konferenciának, illetve társkiadója volt a hasonló címmel megjelent kötetnek (Fóris–Bölcskei szerk. 2019a). A szervezet stratégiában lefektetett célja, hogy a jogi és közigazgatási fordítások területén elő-

mozdítsa a terminológiai egységesítést és harmonizációt, és ehhez a többnyelvű, belső használatú terminológiai adatbázis fejlesztésével is hozzájárul annak érdekében, hogy az állami fordítóiroda a fordítások minőségét tudományos igényességű terminológiai munkával támogassa.

A magyar nyelv sajátos geopolitikai helyzetben van a Kárpát-medencében, ahol egyszerre nyolc országban van jelen, fejlődésére az angol nyelvvel összefüggő *laissez-faire* nyelvpolitikán túl hatással van az államnyelv is a hét szomszédos országban. Ugyanakkor a jelenlegi szomszédos országok államnyelvei a kezdetektől, azaz az első Központi Fordító Osztály megalakulásától fogva fontos szerepet tölthettek be az osztály életében annak munkanyelveiként. Amikor 1869-ben létrejött a Központi Fordító Osztály, hazánk az Osztrák–Magyar Monarchia részeként soknemzetiségű ország volt, ahol számos olyan népcsoport (németek, horvátok, szerbek, szlovénok, szlovákok, románok, ruszinok, lengyelek, cigányok [romák], ukránok, görögök, örmények, bolgárok) élt, amelynek a mai magyarországi kisebbségi csoportoknál nagyobb etnolingvisztikai vitalitása volt. 1844. november 13-án¹ fogadta el a pozsonyi országgyűlés a magyar nyelvről és nemzetiségről szóló 1844. évi II. törvényt, amely Magyarország hivatalos nyelveként kizárólag a magyar nyelvet határozta meg (Szoták 2019).

Bár az 1848–49. évi szabadságharc leverése után a közigazgatás és a közoktatás hivatalos nyelve a német lett, az 1867. évi kiegyezés ezen változtatott, és hazánk államnyelve ismét a magyar nyelv lett. Mivel fontos feladat volt az itt élő nemzetiségi népcsoportok számára is az anyanyelvhasználat biztosítása, az Országgyűlés megalkotta az 1868. évi XLIV. törvényt. *A törvény fontosabb – az OFFI fordításszolgáltatásával és közfeladat-ellátásával máig összefüggő – rendelkezései között szerepelt, hogy:*

– A törvényeket magyar nyelven kell megalkotni, de azok az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandóak (napjainkban az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási programjában hivatalos partnerként vesz részt az OFFI)².

– A lakosok a bíróságok és közigazgatási hatóságok előtt meghatározott szabályok szerint saját anyanyelvüket is használhatják (az igazságügyi, bírósági, hatósági tolmácsolás ma is az OFFI egyik közfeladata).

– A bírósági eljárásokban a bíró feladata a jegyzőkönyvek, fontosabb okmányok tartalmát a feleknek szükség esetén tolmács segítségével is megmagyarázni, ha azokat a perben álló felek valamelyike nem érti (a bírósági tolmácsolás jogintézményét valamilyen hatályos eljárásjogi kódexünk szabályozza).

– Ha a kormányhoz intézett beadványok nem az állam hivatalos nyelvét használnák, a hatóság által hozott döntés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles fordítást is mellékelni kell (hiteles fordítási tevékenység, amely ma is a zrt. formában működő állami fordítóiroda főtevékenysége).

¹ Ezt a napot az Országgyűlés 2011. szeptember 26-án a magyar nyelv napjává nyilvánította.
² <https://njt.hu/forditasok> (utolsó letöltés: 2021. 08. 31.).

A sajtóval kapcsolatos kormányzati feladatok intézése, többek között a sajtófigyelés is a Miniszterelnökség hatáskörébe került, amelybe a Monarchia kisebbségeinek nyelvén megjelenő nagyszámú sajtótermék tartalmának szemlézése is beletartozott (Szaták 2019: 15–47).

Amikor tehát 1869-ben a Miniszterelnökségen belül létrehozták a Központi Fordító Osztályt, annak a következő feladatokat kellett ellátnia az állam számára:

– a magyar nyelven megalkotott jogszabályok nemzetiségi nyelvekre való hivatalos fordítása (jogszabályfordítás),

– a nemzetiségi nyelveken megjelenő újságok, más sajtótermékek magyar nyelvre fordítása a miniszterelnökségi sajtóosztály számára (sajtófigyelés),

– a nem magyar nyelven írt felterjesztések, iratok lefordítása a minisztériumi igazgatás számára (hivatalos közigazgatási fordítás).

A kisebbségi lapok szemlézésének kivételével az OFFI máig közfeladatként végzi az 1869-ben az állam által kijelölt nyelvi közvetítési feladatokat.

A kötet egyik különlegessége, hogy a terminológia három alapvető irányzatát – a nyelvészeti-szabványosító, a fordításorientált és a terminológiapolitikai célokat – egyaránt szolgálja. A 2017-ben megjelent *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át* című első kiadás a fordításorientált terminológia felől közelítette meg az OFFI műhelyében használt és terminológiai szempontból feldolgozott 193 jogi kulcsterminus bemutatását és idegen nyelvi megfelelőinek megadását, és elsősorban didaktikai célokra fókuszált. Az átdolgozott, 2019. évi második kiadás középpontjában az egységesítési-harmonizálási törekvések álltak. Ekkor az OFFI célja az első kiadás pontosítása és kibővítése volt, a tudásmegosztás érdekében felhasználva a szervezetünkönél folyó belső terminológiai műhely- és projektmunkák tapasztalatait.

A *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén* című – az OFFI Zrt. könyvsorozatában megjelenő – kötet a szomszédos országokban kisebbségként élő magyar népcsoport terminológiapolitikai törekvéseit helyezi előtérbe úgy, hogy közben a többségi nyelvvel kapcsolatos intézkedéseket is bemutatja. A szerkesztők olyan empirikus, ugyanakkor elméleti ismereteken alapuló szakkönyvet álmodtak meg, amely nemcsak szócikkek gyűjteménye, hanem a körülményekhez képest teljes képet ad a környező országok terminológiapolitikájáról (államnyelvű és kisebbségi nyelvű vonatkozások tekintetében egyaránt, ez utóbbi esetben a szerzők a magyar nyelvre koncentráltak), annak jó gyakorlatairól vagy éppen hiányosságairól. A korábban ismertetett elméleti kereteken túl kötetünk elkészítésének gyakorlati célkitűzéseit is nagyon egyszerűen meg tudjuk fogalmazni: a fordítói munka terminológiai támogatása és az egységes minőség megteremtése, szervesen illeszkedve a korábbi kiadványok missziójához (hiszen ezeket a felsőoktatás fordítóképzési célokra jelenleg is használja).

Szerettünk volna egy jól hasznosítható kiadvánnyal szolgálni a fordításszolgáltatók és a nyelvtudomány számára, ezért a kötet szerzőinek és szakértőinek kiválasztásában az alábbi elvek voltak fontosak:

1. Interdiszciplinaritás: minden nyelv vonatkozásában nyelvészek és jogászok dolgoznak együtt.

2. Gyakorlatiasság: a nyelvi szakértők csoportjában legyen egy anyaországi OFFI-s kolléga, aki a jogi szakfordítások területén nagy gyakorlattal és szakmai tapasztalattal rendelkezik, és legyen egy szomszédos országban élő és tevékenykedő kolléga is.

3. Tudományosság: olyan szerzők publikáljanak, akik a téma elfogadott szakértői, és a fordítói, illetve a jogtudományi képzőhelyeken oktatnak és publikálnak.

A kötetet két nagyobb egységre bontottuk. Az első, elméleti részben tanulmányok olvashatók a nyelvi tervezés, ezen belül a terminológiapolitika és az igazságügyi nyelvstratégia kérdésköréből. Főris tanulmányában áttekintette a terminológiastratégia fogalmát és szintjeit, és összefoglalta a magyar nemzeti terminológiastratégia létrehozására vonatkozó ajánlásokat, miközben megfogalmazta, hogy a jelen kötet (*Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*) hogyan illeszkedik a terminológiastratégia körébe, és az OFFI terminológiai tevékenysége hogyan erősítheti a magyar terminológiastratégia céljait (Fóris 2021).

A Németh–Szoták szerzőpáros tanulmányában a jogi szaknyelvvél és terminológiával összefüggő igazságügyi stratégiai elképzelésekről olvashatunk. A két szerző együttgondolkodása a példája a kötet egyik szervezőelvének, a fenti 2. pontban jelölt interdiszciplinaritásnak, amikor nyelvész és jogász közösen keres megoldást a nyelvi problémákra.

Az OFFI Zrt. e feladatkörökben stabil partneri együttműködést tud ajánlani a nyelvstratégiát alakító és az igazságügyi stratégiában érdekelt kormányzati és szakmai szervezeteknek, különös tekintettel azokra a tematikus fókuszokra, amelyek az OFFI Zrt. tevékenységéhez koherensen illeszkednek (Németh–Szoták 2021). Előzményként megemlítjük azt a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által e téma köré szervezett kerekasztal-beszélgetést, amelyen szakértőként az OFFI vezérigazgatója, a NAV főosztályvezetője és a Miniszterelnökség államtitkára is részt vett.

A kötetet meghatározó módszertani elvekről ír Tamás (Tamás 2021). A szerző ismerteti a jogi terminológia jellemzőit, lehetséges kezelési módjait, a jogi terminológia helyét és szerepét a hiteles fordításokban és a jogszabályfordításokban, továbbá a három kiadvány megszületésének meghatározó céljait és szempontjait. A különböző típusú terminológiai sajátosságokat és kihívásokat számos gyakorlatias példával szemlélteti, nem veszítve a szerzőre egyetemi oktatóként jellemző tudományos szemléletmódból.

Benő–Kokoly–Benő tanulmányukban áttekintik a magyar terminológiastratégia romániai helyzetét, a fontosabb nyelvtervezési eredményeket a jogi szaknyelv vonatkozásában, kitérve az állam és a magyar jogi szaknyelv korábbi és jelenlegi helyzetére is, majd elemzik a romániai jogi terminológiai problémákat, különös tekintettel a szaknyelv fejlesztési lehetőségeire. A szerzők megfogalmazták, hogy a szaknyelvtervezési feladatok a korpusztervezésre, a szaknyelvi állomány fejlesztésére és a szaknyelvek státusz- és presztízstervezésére irányulnak, amelyek a korábbi helyzet negatív következményeit próbálják ellensúlyozni.

Beretka–Lulić tanulmányukban azt igyekeztek bemutatni, hogy miként alakult a szerb, illetve a magyar jogi terminológia helyzete Szerbiában az elmúlt években, illetve milyen kihívásokkal szembesültek a fordítók és a jogalkalmazók. Kitérnek arra is, hogy a szerb nyelv és terminológia meghatározásában és ápolásában szerepet játszó Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia és az ezen belül működő Szerb Nyelvi Intézet és a Szerb Nyelv Szabványosítási Bizottsága milyen szerepet játszik ebben a folyamatban.

Szabómihály részletesen leírja a szlovák nyelvre vonatkozó, a környező országokhoz képest különösen tudatosan kidolgozott terminológiai stratégiákat, a szlovák jogi nyelv és terminológia jellemzőit, és felhívja a figyelmet azokra a kihívásokra, amelyekkel leginkább szembesül a jogi szakfordító, e nehézségeket konkrét példákkal is illusztrálja. A szerző kitér az eddigi eredményekre és a fejlesztendő területekre is.

A horvátországi szerzők (Lehocki–Tóth) a magyar jogi szaknyelv szabványosításának problematikáját mutatják be: ezen belül a terminológiastratégia hiányát, a felsőoktatási és a tudományos intézmények által a jogi szaknyelv standardizálásának folyamatában vállalt feladatokat, kitérnek a horvátországi magyar jogi szaknyelv jellemzőinek leírására és olyan eszközök felsorolására (lexikográfiai munka és adatbázis), amelyek segíthetik a fordítók, jogászok és terminológusok munkáját.

Az ukrán és a szlovén helyzetről külön tanulmány nem készül, ebben az esetben a szócikkek szerkesztőinek interjúkérdésekre adott válaszait tesszük közzé.

A kézikönyv azt a hiányt igyekszik betölteni, amelyre a fordítóknak terminológiai háttérismeretként szükségük lehet a jogi szakfordítások készítésekor. Ennek megfelelően elképzelésünk szerint a kézikönyv gyakorlatias megközelítéssel vezeti be az Olvasót a jogi fogalmak megfeleltetési célú alapvető ismeretébe.

A *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén* című kötet a hiteles fordításban, a jogi szakfordításban és – ez utóbbin belül – a jogszabályfordításokban leggyakrabban előforduló, kihívást jelentő magyar jogi terminusokat írja le. Nem véletlen az sem, hogy a szerkesztők ezúttal több – akár eltérő diszciplínában szakértő – szerzőpárost is felkérték a publikálásra, hiszen így a különböző nézőpontok egységes szempontok szerint megírt tanulmányokban jelenhetnek meg. A kötet az OFFI Akadémia keretében megjelent azon könyvek sorába illeszkedik, amelyek az OFFI letölthető kiadványokat tartalmazó oldalán elektronikus formában ingyenesen hozzáférhetők (<https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyaink>).

Irodalom

- Ács Judit – Pajkossy Katalin – Kornai András 2017. Digital vitality of Uralic languages. *Acta Linguistica Hungarica / Acta Linguistica Academica* 64/3: 327–345.
- Fóris Ágota 2021. Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 48–60.

- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) 2019a. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan – OFFI Zrt. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen> (utolsó letöltés: 2021. 06. 17.).
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea 2019b. Ajánlások a magyar terminológiastratégiához. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan – OFFI Zrt. 140–164.
- Karcsay Sándor 1978. Szakszöveg – szakfordítás. *Tudományos és műszaki tájékoztatás* (25). 515–522. <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/8562> (utolsó letöltés: 2021. 06. 17.).
- Németh Gabriella – Szoták Szilvia 2021. Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és a nyelv vonatkozásában. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 23–47.
- Szoták Szilvia 2019. 1869-től napjainkig – A 150 éves állami fordítószolgálat története. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: OFFI Zrt. 15–47.
- Tamás Dóra Mária 2019. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Második, átdolgozott kiadás. http://www.eltereader.hu/media/2019/05/JogiTerminologia_2kiadas_READER.pdf (utolsó letöltés: 2021. 06. 17.).
- Tamás Dóra Mária 2021. Jogi terminológia a terminológus szemével, avagy milyen célokat érdemes megvalósítani az oktatás, az egységesítés és a terminológiapolitika terén? In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 61–101.